

Маленко О. В.,
*кандидат юридичних наук,
адвокат, керуючий партнер
АО «ЮК «ІНТЕРЛЕГУМ»*

ЗАСТОСУВАННЯ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ ПРАВОВИХ ВИСНОВКІВ ВЕРХОВНОГО СУДУ ПІД ЧАС СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ В КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ

Проведення судової реформи 2016 року в Україні ознаменувалося численними змінами у сфері правового регулювання здійснення правосуддя. Разом з цим, порядок проведення кримінального судочинства істотних змін не зазнав, переважно до КПК України були внесені т.з. «точкові зміни», які пов'язані з внесенням змін до Конституції України та прийняттям нових законодавчих актів з питань юстиції.

Створення Верховного Суду як єдиного суду касаційної інстанції зумовило наділення його повноваженнями щодо формування правових висновків в судових спорах з приводу застосування норм права при вирішенні конкретних справ.

Законом України «Про судоустрій та статус суддів» передбачено, що Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом (ч. 1 ст. 36); висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права (ч. 5 ст. 13); висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права (ч. 6 ст. 13) [1]. З наведених законодавчих положень вбачається, що завданням Верховного Суду є створення єдиної та сталої судової практики шляхом формування правових висновків під час вирішення судових справ Верховним Судом за правилами відповідного виду судочинства, які є загально-обов'язковими для судів та інших суб'єктів, що застосовують такі норми права.

Загалом такий підхід законодавця до вирішення питання юридичної визначеності під час здійснення правосуддя є достатньо позитивним, але його практична реалізація істотно обмежується положеннями

процесуальних кодексів, де передбачені т.з. «касаційні фільтри» та неможливість касаційного перегляду певних категорій судових рішень, наприклад, ухвал слідчих суддів.

При таких обставинах значна частина норм права фактично «виведена з під юрисдикції» Верховного Суду і по ним неможливе формування правових висновків суду касаційної інстанції як найвищого органу в системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики. Слід відзначити, що у сфері кримінального судочинства вказані обмеження стосуються більшою мірою норм процесуального права, ніж норм матеріального права, внаслідок чого судова практика з приводу застосування багатьох положень КПК України є неоднорідною та дискусійною.

У межах названої судової реформи 2016 року до КПК України були внесені зміни, зокрема, в новій редакції викладено ч. 6 ст. 368 КПК України, яка до цього моменту також регламентувала застосування правових висновків, але ще Верховного Суду України. Частиною 6 ст. 368 КПК України (в останній редакції) передбачено, що обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність до суспільно небезпечних діянь при ухваленні вироку, суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду [2].

Правовий аналіз вказаної кримінальної процесуальної норми дає можливість дійти таких висновків: 1) будь-який суд (місцевий, апеляційний, касаційний) під час обрання та застосування норм закону України про кримінальну відповідальність повинен враховувати висновки Верховного Суду щодо застосування відповідних норм права; 2) висновки Верховного Суду щодо застосування норм права можуть міститися лише в постановках (тобто процесуальних документах, які ухвалюються за наслідками розгляду касаційних скарг по суті); 3) врахування висновків Верховного Суду обов'язкове лише при ухваленні вироку (тобто при вирішенні процесуальних питань, які пов'язані з рухом кримінального провадження, заяв та клопотань учасників кримінального провадження, зупинення або закриття кримінального провадження тощо відповідні висновки Верховного Суду не є обов'язковими). З даного приводу Д.О. Скрипник на основі аналізу судової практики цілком справедливо відзначає, що є очевидним врахування судами правових позицій щодо застосування певних норм права, викладених у постановках Верховного Суду, не лише під час ухвалення вироків, але й при постановленні ухвал [3, с. 297].

Наявність в Законі України «Про судоустрій та статус суддів» відсилочної норми права щодо забезпечення Верховним Судом сталості

та єдності судової практики «у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом» (ч.1 ст. 36) призводить до того, що приписами кримінального процесуального закону України значення правових висновків Верховного Суду практично нівельовано. Такий підхід законодавця істотно впливає на стабільність та єдність судової практики.

На недосконалість законодавчого припису, передбаченого ч. 6 ст. 368 КПК України, наголошується в спеціальній юридичній літературі. Так, О.М. Несінов зазначає, що в ч. 6 ст. 368 КПК України мова йде не про останню постанову Верховного Суду, чи його об'єднаної або Великої Палати, а про постанови в цілому. За таких обставин суди можуть посилалися на різні, іноді з протилежними висновками, постанови Верховного Суду, що сприяє правовій невизначеності, ускладнює діяльність судів і учасників кримінального процесу, є підґрунтям для вибіркового та корупційного застосування норм права та шляхом до правового хаосу [4, с. 84]. Наведені міркування заслуговують на увагу, тому доцільно на законодавчому рівні закріпити правило, що застосуванню підлягає не будь-яка постанова відповідного суду, а остання прийнята за часом (хронологічно) постанова щодо відповідної норми права.

В ухвалі Вищого антикорупційного суду від 13 вересня 2022 року по справі № 991/747/20 колегією суддів з посиланням на ч. 4 ст. 442 КПК України зроблено висновок, що тільки в постановах палати, об'єднаної палати чи Великої Палати Верховного Суду можуть міститися висновки про те, як саме повинна застосовуватися норма права, які мають враховуватися судами при застосуванні таких норм права [5]. Наведені міркування колегії суддів суперечать положенням ч. 6 ст. 368 КПК України, оскільки у ній не міститься будь-яких обмежень з приводу неможливості формулювання висновків про застосування норм права в постановах колегій Верховного Суду.

У вирокі Вищого антикорупційного суду від 10 вересня 2022 року по справі №550/101/18 колегія суддів проаналізувавши ст. 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» та ч. 6 ст. 368 КПК України дійшла переконання, що висновки Верховного Суду забезпечують однакове тлумачення норм права, однак суди мають враховувати такі висновки щодо застосування норм лише матеріального права, оскільки інститут обов'язковості судових рішень не можна кваліфікувати як прецедент у його класичному значенні при застосуванні судами норм процесуального права [6]. Очевидно наведені міркування обумовлені тим, що законодавець в ч. 6 ст. 368 КПК України використав таке словосполучення як «обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність» [2], а враховуючи ч. 1 ст. 3

КК України, що законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права [7], можна дійсно дійти висновку, що норми кримінального процесуального права, які містяться в КПК України, не є законом про кримінальну відповідальність.

Наведене свідчить, що під час застосування стороною захисту правових висновків Верховного Суду при здійсненні судового провадження в корупційних кримінальних правопорушеннях виникають численні проблеми практичного характеру, які обумовлені недосконалістю норми права, яка закріплена в ч. 6 ст. 368 КПК України.

Беручи до уваги положення КПК України, актуальну судову та правозастосовну практику, враховуючи сучасні здобутки доктрини кримінального процесу, пропонуємо викласти норму права, що передбачена в ч. 6 ст. 368 КПК України у такій редакції: «Обираючи і застосовуючи норми матеріального або процесуального права під час ухвалення вироку, постановлення ухвали чи прийняття постанови в кримінальному провадженні, суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, які викладені в постановах Верховного Суду (колегій суддів, палати, об'єднаної палати та Великої Палати), що прийняті найпізніше згідно хронологічного порядку».

Список використаних джерел:

1. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 року № 1402-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4652-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 8.
3. Скрипник Д. О. Щодо обов'язковості правових позицій Верховного Суду в кримінальному провадженні. *Правове життя сучасної України* : у 3 т. : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 травня 2020 р.). Одеса : Гельветика. 2020. Т. 3. С. 296–299.
4. Несінов О. М. Використання недосконалостей судової практики для посилення позиції захисту у кримінальному процесі. Київ : Норма права. 2022. 344 с.
5. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 13 вересня 2022 року по справі № 991/747/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106448469>
6. Вирок Вищого антикорупційного суду від 10 серпня 2022 року по справі № 550/101/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105668400>

7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III // *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-268-8-34>

Рафальонт С. Р.,

*асистент кафедри кримінального процесу і криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка*

СТРОКИ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

На відміну від досудового розслідування, кримінальний процесуальний закон не встановлює формальних часових меж судового розгляду, оскільки кожне кримінальне провадження є індивідуальним за складністю фактичних обставин, колом учасників, обсягом доказів, які потрібно дослідити, процесуальними діями, що потрібно для цього провести тощо. Під час судового розгляду трапляються затримки, пов'язані з неприбуттям в судові засідання учасників кримінального провадження, тимчасовим вибуттям із судового процесу обвинуваченого, тривалістю проведення експертиз і т.ін. З огляду на це, заздалегідь визначити його строк неможливо. Однак це не означає, що судовий розгляд може тривати невизначений період часу. Тому у ч. 1 ст. 318 КПК України закріплено, що судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку.

Це загальне положення судового розгляду відображає конкретизацію засади розумних строків.

Доступ до правосуддя вважатиметься декларативним та ілюзорним, якщо суди не виноситимуть рішення впродовж розумного строку, оскільки реалізація права на справедливий суд має на меті отримання справедливого судового рішення. Обов'язок суду – вирішувати справи, тобто покласти край невизначеності. Затримка судового розгляду призводить до того, що учасники судового провадження перебувають у тривалому стані невизначеності, який може розглядатися як відмова у доступі до правосуддя. Улюблена сентенція британських юристів звучить так: «відтерміноване правосуддя є відмовою у правосудді» [1, с. 6].

Розумність строку судового розгляду необхідно оцінювати з огляду на обставини кримінального провадження. При цьому згідно з ч. 3